

Юлія ГРИГОРЧУК

ПОВЕРНЕННЯ У СЛОВІ: ВІДНАЙДЕНІ В АРХІВІ Р. БРАТУНЯ АВТОГРАФИ ВІРИ ВОВК

Автограф, як і автопортрет, самобутньо й оригінально відображає обличчя автора і постає своєрідною світлиною його творчої індивідуальності. «І видавці, і читачі автограф автора сприймають як ще один “портрет”, точніше “автопортрет”, характерну ознаку особистості письменника, своєрідний прояв авторського “я” або авторський символ...» [4, 44]. Рукописні тексти, власноруч нотовані письменником, мовби привідкривають ще одне віконце в царину його художнього світу, дозволяють за руку з автором пройти стежками його уяви, і тим самим уможливають зустріч — позачасову і в часі — із митцем на списаних його рукою сторінках.

Саме тому віднайдення у львівському архіві публіциста й поета Ростислава Братуня автографів української письменниці з Бразилії Віри Вовк (Віри Селянської) можна вважати ще однією унікальною нагодою зустрічі, ще одним поверненням у слові авторки, яка й зараз у 94-літньому віці невтомно творить і живе для батьківщини (зокрема, у 2020 р. в Ріо-де-Жанейро вийшли дві її збірки «Розарій для Богородиці» і «Розарій для Христа» — молитовно-поетичне осмислення долі людини у світі та долі рідної землі).

Невідомі рукописи Віри Вовк (автографи 8 віршів з інскриптами, вільні листи й листівки) знайшла у Львові донька письменника Р. Братуня Наталія Колісніченко-Братунь нещодавно, у травні 2020 р.

Прикметно, що саме в цю весняну пору, коли в Києві цвіли каштани, а в Шевченківському гаю у Львові солов'ї воскрешали світанки, Віра Вовк найчастіше приїздила в Україну. Так було й під час останніх відвідин у травні 2018 р. і тоді, у далекому 1965 р., коли вперше приїхала в Україну після вимушеної еміграції і тривалої понад 25-літньої розлуки. Відтоді приїздила вже не раз: у 1967, 1968, 1970, 1989, 1990 рр., а після здобуття Україною незалежності — майже щороку.

Не відомо достеменно, у який із цих приїздів Віра Вовк познайомилася з Р. Братунем, де відбулася їхня зустріч і як у письменника опинилися її автографічні рукописи. Гіпотетично, що найраніше це могло трапитися в 1967 р., коли був організований літературний вечір Віри Вовк у Спілці письменників України [1, 175] і відбулося її особисте знайомство з тогочасною українською мистецькою елітою: І. Драчем, М. Бажаном, Д. Павличком, Л. Костенко, В. Стусом, І. Світличним, Г. Кочуром, Є. Сверстюком. На той час письменниця була уже авторкою п'яти поетичних збірок («Юність», «Зоря Провідна», «Елегії», «Чорні акації», «Любовні листи княжни Вероніки») і чотирьох прозових книжок («Легенди», «Казки», «Духи й дєрвіші», «Вітражі»). Однак твори Віри Вовк в Україні ще були невідомі. Друковані на сторінках закордонних журналів «Нові поезії», «Сучасність», на батьківщині вони поширювалися переважно в рукописних списках. Про ці нічні переписування таємно роздобутих «поетичних скарбів» з теплотою згадує М. Сулима, у домашньому архіві якого досі зберігаються документи-свідки тієї доби: тексти старанно переписаних ним віршів Віри Вовк, у 1966—1967 рр. опублікованих в «Нових поезіях», та новоствореної, модерної за змістом і формою збірки «Любовні листи княжни Вероніки» (1967).

Вірогідно, саме через відсутність в Україні закордонних видань і заборону їх поширення письменниця також вдалася до перепису власних творів, оформивши їх у поетичний дарунок. Рукопис, обсягом 4 аркуші, охоплює 8 віршів, опублікованих у двох поетичних збірках: «Зоря Провідна» (Мюнхен, 1955) і «Чорні акації» («Сучасність», 1961). Це вірші патріотичного («Баллада Карпатська», «До ниви»), інтимно-ліричного («Але часом я хотіла б...»), народно-релігійного («Благовіщення», «Свято Еманжа») та філософсько-екзистенційного спрямування («Кане троянда», «Appassionata», «Adaggio»).

Вочевидь, тексти поезій Віра Вовк записувала з пам'яті після того, як твори вже були надруковані. Про це свідчить зіставлення автографічного документа й публікацій: варіанти віршів у рукопису репрезентують стилістично довші й стрункіші форму.

Свідчення цього — вірш «Adaggio». Якщо в публікації він розпочинається рядками «Поклало небо коралевий крок / На море, що шуміло по колони» [3, 25], то в рукопису пейзажний образ візуально чіткіший, достовірніший: «Поклало сонце коралевий крок / На море, що шуміло по колони» [підкреслення моє. — Ю. Г.]. Подальша поетична візія в опублікованому варіанті розгортається у 8 рядках, а в автографі — згущена до 6 рядків. У них майстерно описано стан екзистенційної самотності ліричної героїні. Прикметно, що акварельні образи природи, притаманні першій редакції, у другій пропущені, натомість увага зосереджена на русі, почуттях, експресії, внутрішньому світі героїні. Як ілюстрація — текст вірша у двох варіантах: первинному (публікації) і вторинному (рукопису).

Ададжо (публікація)

Поклало небо коралевий крок
На море, що шуміло по колони.
Пісок котився в пінах. Вітер грав
В волоссі кручím, як на довгих струнах.
А зір холодний впився в далечінь,
І малював на обрії сині гори.
Чийсь прегорді, стиснені уста
Мовчали криком смертоносних ран,
Аж хижє небо блискавками зір
Нам посвятило вічну боротьбу.

Adaggio (рукопис)

Поклало сонце коралевий крок
На море, що шуміло по колони.
Потонув зір у обрії. Вітер грав
В моім волоссі— темних струнах.
Чийсь прегорді, зціплені уста
Мовчали криком смертоносних ран,
А хижє небо блискавками зір
Нам посвятило вічну боротьбу.

Із наведених варіантів видно, що текст рукопису коротший від публікації. Пейзаж у ньому локалізований до метафоричних образів у першій і останній строфах. Зокрема, відсутні такі живописні деталі, як *пісок*, що «котився в пінах», «сині гори» на обрії [3, 25]. Натомість форма викладу стрункiша, чіткіше відтворена взаємодія поетичного слова та музичної інтонації, чому сприяє також складова анафора, що поєднує суміжні строфи («Поклало сонце... Потонув зір...»). Цікаво, що центральний за смислово-емоційним навантаженням оксиморонний образ «німого крику» душі у первинному і вторинному варіантах тексту переданий фактично без змін: «Чийсь прегорді, зціплені уста / Мовчали криком смертоносних ран». Тут епітет «зціплені» — єдине слово, яким ці рядки рукопису відрізняються від першодруку, де вжито менш промовистий синонім «стиснені». Загалом, хоч вірш має назву «Adaggio» (в публікації: «Ададжо»), що з італійської означає «повільно», «спокійно», — ритмічна та настроєва тональність поезії в рукопису і публікації відображає плавний перехід від спокою до неспокою, від опису тихого заходу сонця на морському узбережжі до відтворення різкого, ледве стримуваного зойку душі, що в художній свідомості ліричної героїні асоціативно переноситься на довкілля, малюючи образ «хижого неба» з «блискавками зір» [3, 25], рівносильної «боротьби» стихій у природі й почуттів у серці.

Ще однією плідною сферою зіставлення автографів і публікацій постає лексичний рівень. На відміну від вивіреного, відредагованого варіанта в публікації, рукопис об'єктивніше передає живу мову авторки. У цьому контексті слід виокремити актуальне для текстів письменниці вживання буквосполучення «ля» у словах іншомовного походження («*баляда*», «*лямпадки*» — вірші «*Баляда Карпатська*», «*Але часом я хотіла б...*») чи м'якого знака у фітонімі «*незабудьки*» (вірш «*До ниви*»). Усе це — орфографічні норми, відображені у взірцевому для Віри Вовк харківському виданні «*Правописного словника*» Г. Голоскевича (1929). Актуальне для мови письменниці, дитинство якої пройшло на Косівщині, в смт. Кути, залучення до лексичного пласту творів слів і словосполучень, властивих гуцульському діалекту, як-от у вірші «*Благовіщення*»: «*гердан*» (гуцульська нашійна прикраса з бісеру), «*Черемош*» (ріка в Карпатах), «*легіні*» (парубки), «*Йсус*» (Ісус), «*красно*» (гарно), «*кошелик*» (кошик), «*бриндзя*» (гуцульська страва зі сиру), «*колачі*» (калачі), «*на руки ймуть...*» (візьмуть на руки), «*Марічко-чічко*» (розповсюджене в карпатському регіоні деминутивне звертання-прикладка). Цікаво, що у творі наведене звертання стосується Марії-Богородиці. Це оригінальне поєднання слів із різних, на перший погляд незіставних пластів лексики (діалектної й релігійної) сприяє художній сакралізації етнічного, національного, дорогого з дитинства: «*Марічко-чічко, впаде сніг / І прийдуть ясні легіні. / До Йсуса твого припадуть, / Заграють красно коляду. / Поставлять з воску три свічі, / В кошелик бриндзю й колачі...*». Ця цитата, як і попередньо наведені діалектизми, виписані з автографа вірша «*Благовіщення*» і майже повністю відтворені в публікації [2, 12].

Особливо цікавим під час зіставлення власноруч нотованих і надрукованих творів Віри Вовк постає оприявлення відображеного в рукописах процесу пошуку найвідповіднішого слова, як-от у творі «*Кане троянда*». Уже назва вірша, порівняно з варіантом публікації — «*Смерть троянди*», — виразніша, промовистіша, оскільки вказує на зміст не прямо, а через інтертекстуальне суголосся з фразеологізмом «*канути у вічність (у безвість, у небуття)* — *зникнути безслідно, безповоротно*» [5, 364], і тим самим спонукає уяву читача до активного пошуку, розкодування смислу, а отже, й до співтворчості. Прикметно також, що в рукопису названий твір поданий серед віршів збірки «*Чорні акації*», тоді як насправді (і це підтверджує видання) він належить до збірки «*Зоря Провідна*» [2, 31]. Ця деталь увиразнює припущення, що виявлені в архіві Р. Братуня тексти віршів Віри Вовк записувала з пам'яті, не взуруючи на опубліковані джерела. Свідчення цьому — авторські вставки в канву поезії строф, згаданих під час писання і розміщених праворуч від тексту (як у вірші «*Благовіщення*»).

Прикметно також, що, хоч невеликий за обсягом (усього 8 творів), автограф має свою самостійну мікрокомпозицію, тематично об'єднану в цикл, який розпочинає «Баяда Карпатська», а завершує вірш «До ниви» (обидва присвячені Батьківщині). Актуально й те, що віднайдений документ постає своєрідною репрезентацією Вірою Вовк власної поетичної творчості: він стисло акумулює домінантні мотиви її лірики і актуальні варіації форми.

З-поміж рукописних текстів — вірші, що відображають український і бразильський етнічний колорит, народні вірування гуцулів і бразильських індіанців («Благовіщення», «Свято Еманжа»). Оригінальні за змістом і поетикою твори з «музичними» назвами («Appassionata», «Adagio»). Написані верлібром — улюбленою художньою формою Віри Вовк, — вони ілюструють своєрідну синестезію мистецтв: слова, музики, барви, засобами яких письменниця прагне досягнути найвідповіднішого опису екзистенційного стану душі. Ще один з домінантних мотивів творчості поетеси — це філософсько-релігійні пошуки тривких основ людського буття у крихкому світі. Їх образно втілюють вірші «Кане троянда», «Але часом я хотіла б...» (в опублікованому варіанті названа «Бажання» [2, 52]). У рукопису твори не розміщені суміжно, а розмежовані іншими віршами, однак тематично вони утворюють композиційну пару, де перша поезія метафорично окреслює драму нерозділеного кохання, нагнітає емоційну напругу («Дні будуть зріти, але не наші... / Ой, не кропись так рясно, росо! / Кане троянда: чаша по чаші / Тоне у м'якість півтемних красок»), а друга — умироутворює, врівноважує настроєву гаму, гармонізуючи в контексті щирої віри полярні вектори бажаного і дійсного («Щоб ми не ставили Богові питань, / І щоб усе було добре. / Щоб нас дома зустрів / Тихий погляд із понад червоної лямпайки, / Спокій святих і порядок вишивок»).

Графічна фактура рукопису теж виразно ілюстративна. Усі вірші написані рівним, розміреним, акуратним почерком, майже без виправлень. Окремі графеми («Д», «к») нагадують літери латинської абетки («D», «k»), оскільки письменниця середню й вищу освіту здобувала за кордоном (у Німеччині). Вірші структуровані за збірками: спершу подані тексти зі збірки «Чорні акації», потім — зі збірки «Зоря Провідна». Назви збірок і творів підкреслені прямою лінією. Текст написаний чорним чорнилом. Сторінки рукопису не пронумеровані, але кожен із чотирьох аркушів має у верхньому правому куті виразний авторський інскрипт

«Віра Вовк». Так, мовчазно і промовисто, усі ці мікродеталі сприяють формуванню живого портрета поетеси, відображеного в її рукописному слові, та уприсутнюють позачасовий діалог-зустріч з художнім світом її творчості.

Загалом, збережений у архіві Р. Братуня автограф поетичних текстів Віри Вовк — важлива й цінна знахідка як для дослідників творчості письменниці, так і для науковців-текстологів, музейних працівників і всіх шанувальників недрукованого художнього слова. Написані від руки (пером, олівцем чи ручкою) художні тексти з плином часу і стрімким розвитком сучасних технологій набувають дедалі більшої ваги як документальні світлини епохи, культури, особистості, а водночас — як тихе запрошення «ad fontes», риторичний заклик про повернення до джерел власної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вовк В. Етюд «Україна» — опус другий // Вовк В. Спогади. Київ: Родовід, 2003. С. 166—176.
2. Вовк В. Зоря Провідна. Мюнхен: Молоде життя, 1955. 74 с.
3. Вовк В. Чорні акації // Сучасність. 1961. № 2. С. 22—26.
4. Лосієвський І. Автографи у бібліотечних фондах: актуальні питання теорії та практики колекціонування // Вісник Книжкової палати. 2016. № 1. С. 42—48.
5. Фразеологічний словник української мови / ред. кол.: Л. Паламарчук, В. Білоноженко, В. Винник та ін. Кн. 1. Київ: Наукова думка, 1993. 528 с.

Отримано 19 червня 2020 р.

м. Київ